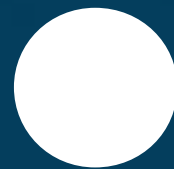

Erfgoed Brussel

37

Herfst 2024

U

Dossier

**OBJECTEN EN
COLLECTIES**

Een inventaris voor monumenten in de openbare ruimte

Een instrument voor beheer en herwaardering

SOPHIE RASSAT

ARCHITECTE BIJ HET DEPARTEMENT OPENBAAR PATRIMONIUM VAN DE STAD BRUSSEL

In de openbare ruimte van de stad Brussel bevinden zich tal van kunstwerken, langs wegen, in parken en tuinen of op pleinen. Meer dan 300 ervan zijn eigendom van de Stad en worden voornamelijk beheerd door het departement Openbaar Patrimonium. De meeste monumenten in Brussel zijn stenen en bronzen beelden. Tijdens de zomermaanden zorgen fonteinën voor verfrissing in de stedelijke open ruimten en parken. Hedendaagse kunstwerken gaan de dialoog aan met voorbijgangers. Gedenkplaten, voornamelijk op de gevels van gebouwen, houden de herinnering levend aan belangrijke historische gebeurtenissen en figuren. De stadsomwalling, die ook in de inventaris van de Stad Brussel is opgenomen, behoort tot de oudste getuigenissen van de geschiedenis van Brussel. De eerste stadsmuur en -torens, waarvan de restanten deels verborgen zijn achter hedendaagse bouwwerken, dateren uit de 13de eeuw.

Om het beheer van dit rijke erfgoed te optimaliseren, gaf de schepen van Stedenbouw en Openbare Ruimte in 2019 opdracht aan de cel Historisch Erfgoed van de Stad Brussel om een uitgebreide inventaris op te stellen en tevens een dynamische digitale beheertool te ontwikkelen. Dit instrument wordt vandaag gebruikt om onderhouds- en herstellprioriteiten te bepalen en toekomstig werk te plannen. De cel Cartografie heeft, met behulp van GIS¹-software, de kunstwerken en monumenten in de openbare ruimte in kaart gebracht en deze informatie voor alle stedelijke diensten beschikbaar gesteld.

Dit instrument geeft dus een algemeen en *up-to-date* beeld van de kunstwerken in de openbare ruimte.

OPDRACHT EN METHODOLOGIE

In 2019 lanceerde de Stad Brussel een openbare aanbesteding voor de inventarisatie van de monumenten op haar grondgebied en voor de ontwikkeling van een digitale beheertool.

Op basis van papieren archieven, reeds gedigitaliseerde gegevens en een oude inventaris in een klassieke spreadsheetvorm, stelde de cel Historisch Erfgoed een modelfiche op, waarin vervolgens voor elk individueel werk de informatie kon worden aangevuld die voor de verschillende stadsdiensten belangrijk was. De externe dienstverlener die voor de inventarisatie instond, kon dan met deze modelfiche aan de slag.

Het project werd in 2020 opgestart door het architectenbureau DDGM en vervolgens verdergezet door Árter Architects. Beide Brusselse bureaus staan bekend om hun specialisatie op het vlak van architecturaal erfgoed en konden heel wat expertise op het vlak van inventarisatie voorleggen. Met de hulp van kunsthistorici, fotografen en IT-specialisten hebben ze de opdracht, tot tevredenheid van het stadsbestuur, in tweeënhalf jaar afgerond.

De eerste fase van de inventarisatie liep van maart 2020 tot april 2022. Naast het creëren van de database, bestudeerden de medewerkers van DDGM ook een honderdtal beeldhouwwerken, een twintigtal hedendaagse kunstwerken en de middeleeuwse stadsomwalling. Alles samen kwam dit neer op ruim 200 werken. Nadat ze eerst op een kaart werden gesitueerd, werden de werken ter plaatste gefotografeerd en opgemeten. Daarbij werden ook schadebeelden en -oorzaken vastgesteld. Deze fase van de

1. Geografische informatiesystemen

AFB. 1
Jacques Moeschal, *Teken van Licht*, 1999, beeldhouwwerk aan de Namse poort (A. de Ville de Goyet, 2020 © urban.brussels)

inventarisatie ging gepaard met archiefonderzoek voor elk individueel werk.² Árter Architects heeft de opdracht verdergezet voor nog eens 200 monumenten, waaronder fonteinen, hedendaagse kunstwerken en gedenkplaten.

De Stad Brussel wilde ook werken van andere gemeenten of van privé-eigenaars in de database opnemen om een vollediger beeld te krijgen van het erfgoed dat zich in de openbare ruimte bevindt. Het totale aantal werken in de inventaris is dus groter dan het aantal werken dat strikt genomen eigendom is van de Stad Brussel.

Dankzij de medewerking van de cel Cartografie van de Stad Brussel werden de gegevens geïntegreerd in de interne cartografie-tool op het Citygis-intranet van het stadsbestuur.

INHOUD VAN DE INVENTARIS EN CREATIE VAN DE BEHEERTOOL

In de inventaris wordt elk monument beschreven in een gestandaardiseerde fiche. Deze bevat algemene informatie over het werk: auteur, datum van creatie, eigenaar, beheerder, GPS-coördinaten, typologie. Daarnaast zijn ook technische gegevens opgenomen: afmetingen, materialen, eerder onderhoud, eventuele reparatie- of restauratiewerkzaamheden. De fiches bevatten ook actuele foto's van elk monument en de nodige bibliografische en archiefreferenties, oude foto's en plattegronden. Die informatie biedt een basis voor verder onderzoek, bijvoorbeeld ter voorbereiding van restauratiewerkzaamheden. Tot slot worden ook de waargenomen schadebeelden genoteerd. Hierbij wordt gebruik gemaakt van een schaal van 1 tot 4. Het cijfer 1 duidt op een werk in goede staat dat slechts eenvoudig onderhoud vereist. De categorieën 2 en 3 komen respectievelijk overeen met een gemiddelde staat die een occasionele restauratie vereist en werken in slechte staat die een grondige restauratie moeten ondergaan. Categorie 4 wijst op een zodanig slechte toestand dat het werk uit de openbare ruimte verwijderd moet worden.

De fiches kunnen rechtstreeks uit de Microsoft Access-database worden geëxporteerd en gedeeld met behulp van een mailingsysteem.³ Dit is een handeling die voorbehouden is aan monumentenbeheerders, via gebruik van een login en wachtwoord. Zo wordt het risico op onbedoelde wijzigingen beperkt en zijn persoons-

gegevens beschermd. Toch blijft de inhoud van de fiches volledig of beperkt zichtbaar voor alle personeelsleden van de Stad Brussel, via het eerder vermelde CityGis-kaartsysteem.

De database kan met zoekfilters geraadpleegd worden en er kunnen statistische analyses uitgevoerd en gevisualiseerd worden. Deze kunnen dynamisch worden bijgewerkt naarmate er nieuwe gegevens toegevoegd worden. Dit hulpmiddel geeft informatie over het aantal geselecteerde werken per typologie (sculpturen, hedendaagse kunstwerken, fonteinen, overblijfselen of gedenkplaten), per wijk, per materiaal of per staat van conservering. De GIS-software maakt het ook mogelijk om werken zeer gericht te lokaliseren op basis van verschillende criteria: mate van wettelijke bescherming, toestand, typologie, materiaalgebruik, enz.

De inventaris geeft het stadsbestuur een overzicht van de staat van de monumenten in de openbare ruimte. De database wordt regelmatig bijgewerkt en is van essentieel belang voor een goed beheer van de gevarieerde collectie monumenten op het grondgebied van de stad.

De beschrijvende fiche geeft een eerste basisinformatie over deze werken – algemene en technische gegevens die erg nuttig zijn voor erfgoedbeheerders. De statistische tool maakt het op zijn beurt mogelijk om op objectieve wijze onderhouds- of herstellprioriteiten vast te leggen op basis van een langetermijnplanning. Dankzij de nauwe samenwerking tussen de cel Historisch Erfgoed van de Stad en urban.brussels is de verzamelde informatie nu beschikbaar voor het grote publiek op <https://collections.heritage.brussels/nl>.

2. De teams bezochten het Archief van de Stad Brussel (ASB), het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK), de Koninklijke Bibliotheek van België (KBR) en het CIVA.

3. De software haalt de informatie uit de database en voegt deze samen tot een document in PDF-formaat.

Methodologie voor het onderhouden of restaureren van monumenten

AFB. 1
Sint-Michiël, tijdens de restauratie van het koperwerk (© architectures parallèles)

AFB. 2
Het Everaard t'Serclaesmonument, Julien Dillens, 1898 -1902, na restauratie in 2022 (© cel historisch erfgoed van de Stad Brussel)

Dankzij deze nieuwe tool voor monumentenbeheer kan de Stad Brussel onderhouds- en restauratiewerkzaamheden aan haar monumenten een prioriteit toekennen en inplannen.

De beschrijvende fiche geeft informatie over de recentste onderhoudsinterventies en de belangrijkste schadebeelden. Deze vaststellingen maken het mogelijk om een schatting te maken van de jaarlijkse budgetten die nodig zijn voor het onderhoud van monumenten.

De inhoud van voorbereidende studies, onderhouds- en restauratiewerkzaamheden wordt ook bepaald door de mate van verval van het monument, de kennis die erover bestaat en het wettelijke statuut (al dan niet beschermd als monument of gelegen in een beschermd landschap) zoals omschreven in de fiches. Deze studies zijn vaak historisch, archeologisch of materiaal-technisch.

Op basis van de voorstudies en hun conclusies kunnen architecten en restauratiespecialisten een bestek opstellen voor de uit te voeren werkzaamheden en een gedetailleerde kostenraming maken. Al deze documenten moeten worden opgenomen in de aanvraag voor een stedenbouwkundige vergunning of kunnen dienen voor een unieke vergunning in het geval van restauratiewerkzaamheden aan een beschermd goed.

Zodra deze stappen zijn genomen, kan het bestuur in het kader van een openbare opdracht een selectie maken uit de bedrijven die een offerte hebben ingediend. Dit zijn voornamelijk bedrijven die gespecialiseerd zijn in de restauratie van erfgoed.

De database voor monumentenbeheer wordt vervolgens bijgewerkt met gegevens over het uitgevoerde werk: integratie van nieuwe foto's, beschrijving van de uitgevoerde werkzaamheden en bijwerking van de status van verval van het monument.

1 LEEUWENFONTEINEN

Vruntstraat, aan weerszijden van de ingang van het stadhuis. Voordat de paardenkoetsen verdwenen, werden de vele openbare drinkbakken gebruikt om de dorst van zowel de dieren als de lokale bevolking te lessen. (Inventaris van fontein, 2021 © Arter architects)

2 FONTEIN MET MEISJE MET SCHELP

Warandepark. Het beeld werd gemaakt door de beeldhouwer Alphonse de Tombay en ingehuldigd in 1891. Het werd in brons gegoten door de Brusselse gieterij Verbeyst (Inventaris van fontein, 2021 © Arter architects).

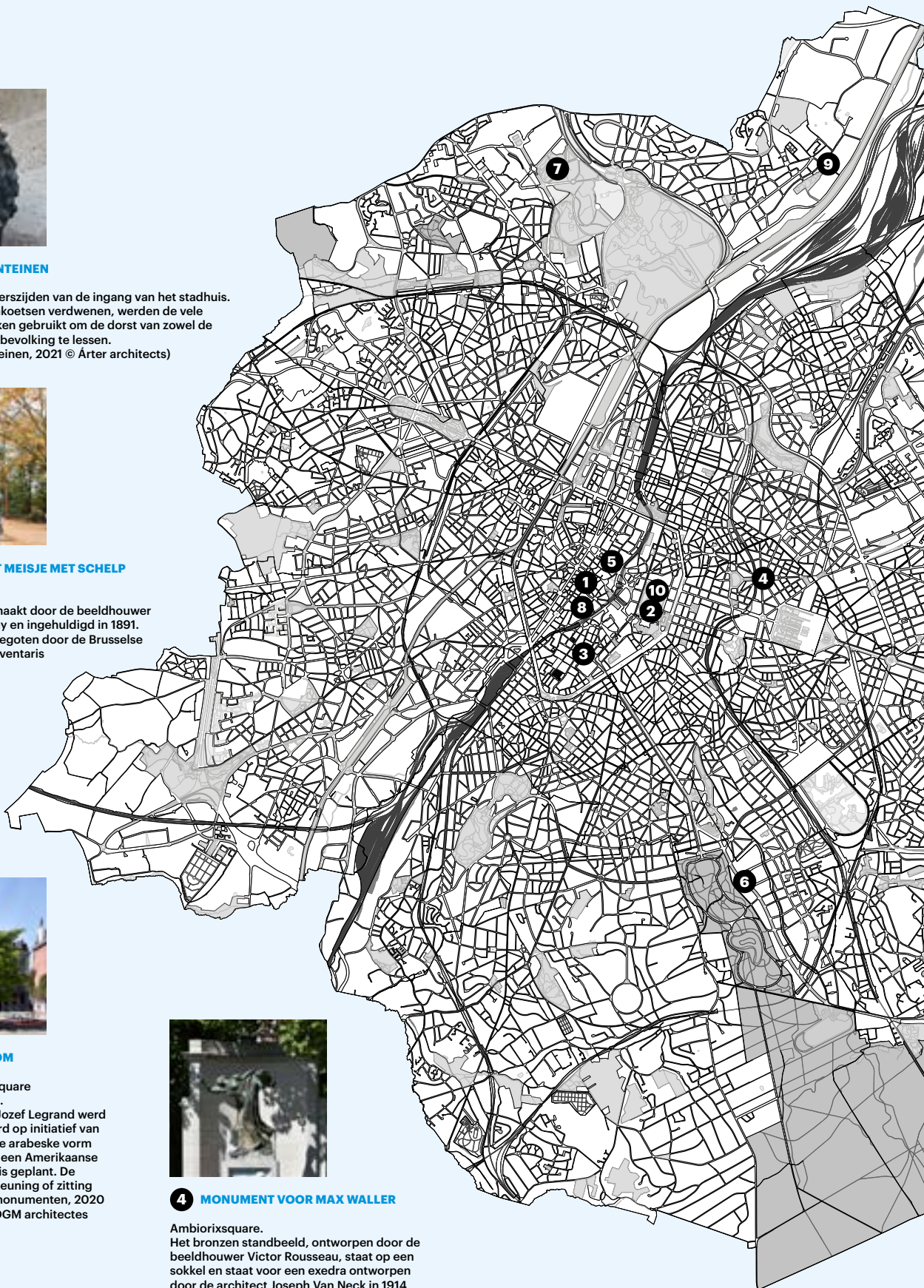
3 PALAVERBOOM

Breughel De Oudesquare nabij de Hoogstraat. Het kunstwerk van Jozef Legrand werd in 2005 geïnstalleerd op initiatief van de vzw Recyclart. De arabeske vorm ontvouwt zich rond een Amerikaanse eik die op het plein is geplant. De reling dient als armléuning of zitting (Inventaris van de monumenten, 2020 © Archi'Story en DDGM architectes associés).

4 MONUMENT VOOR MAX WALLER

Ambiorixsquare. Het bronzen standbeeld, ontworpen door de beeldhouwer Victor Rousseau, staat op een sokkel en staat voor een exedra ontworpen door de architect Joseph Van Neck in 1914 (Inventaris van de monumenten, 2020 © Archi'Story en DDGM architectes associés).

5 DE FIETSSTER

De Warmoesberg, op de kruising met de Arenbergstraat en de Schildknaapstraat, tegenover de Sint-Hubertusgalerijen.
Het werk werd geïnstalleerd bij de herinrichting van de openbare ruimte in de wijk in 2005 (Inventaris van de monumenten, 2020 © Archi'Story en DDGM architectes associés).

6 MONUMENT VOOR FRANCISCO FERRER

Franklin Rooseveltlaan, tegenover de hoofdingang van de ULB.
Het standbeeld, gemaakt door beeldhouwer Auguste Puttemans, staat op een sokkel ontworpen door architect Adolphe Puissant. Het werd in 1911 op het Zaterdagplein geplaatst en later verschillende keren verplaatst tot het in 1984 zijn huidige thuis vond (Inventaris van de monumenten, 2020 © Archi'Story en DDGM architectes associés).

7 HERDENKINGSPLAAT VOOR JULES BUYSSENS

Ossegempark, Brussel-Laken.
Jules Buyssens, belangrijk landschapsarchitect. Als hoofd van de dienst Aanplantingen, legde hij een park van zeventien hectare aan voor de Wereldtentoonstelling van 1935. Enkele andere van zijn realisatie zijn het Tournay-Solvaypark in Watermaal-Bosvoorde en de tuin bij het huis van David en Alice Van Buuren in Ukkel (1924) (nr18, 1934, potlood op overtrekpapier, © Administratief Centrum van de Stad Brussel.).

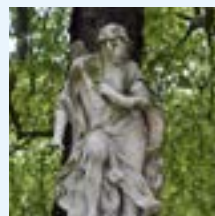
8 TOREN VAN VILLERS

Villersstraat.
De toren van Villers uit de 13de eeuw is een van de overblijfselen van de eerste omwalling van Brussel (Inventaris van de monumenten, 2020 © Archi'Story).

9 TOREN VAN DE VOORMALIGE SINT-PIETERSKERK

Bosduifstraat, Brussel-Neder-Over-Heembeek.
De toren werd in de 12de eeuw tegen de westelijke muur van de 11de-eeuwse kerk gebouwd (Inventaris van de monumenten, 2020 © Archi'Story).

10 NARCISSUS

Warandepark.
Het beeld is een kopie, gemaakt in 1899 door Albert Desenfans, van een werk van Gabriel Grupello. De meeste werken in dit park, die in 1780 door de regering werden aangekocht om het Brusselse park te verfraaien, bevonden zich oorspronkelijk in de tuin van het hotel van Thurn en Tassis.

Redactiecomite

Jean-Marc Basyn, Okke Bogaerts, Stéphane Demeter, Paula Dumont, Valerie Orban et Cecilia Paredes.

Coördinatie dossier

Pascale Ingelaere en Murielle Leseqque
Paula Dumont en Cecilia Paredes

Coördinatie iconografie

Julie Coppens en Paula Dumont

Auteurs/ redactionele medewerking

Véronique Baccharini, Anne Carre, Elodie Cugnon, Thierry Claessens, Alice Graas, Ann Degraeve, Livia Depuydt, Sergio De Vincenzo, Eric Flamée, Yves Hannosset, Pascale Ingelaere, François-Xavier Lavenne, Murielle Leseqque, Pierre Loze, François Mairesse, Muriel Muret, Camille Paget, Géraldine Patigny, Constantin Pion, Sophie Rassat, Chiara Tomalino, Delphine Tonglet, Aline Wachtelaer, Marc Xenophontos, Benjamin Zurstrassen

Eindredactie nederlands

Okke Bogaerts, Paula Dumont

Eindredactie frans

Cecilia Paredes

Vertaling

Oneliner
Linguanet

Nalezing

Ann Degraeve, Valerie De Witte, Wim Kenis, Koenraad Raeymaekers, Coralie Smets, Tom Verhofstadt, Ilse Weemaels en de leden van het redactie-comité

Vormgeving en cartografie

Toast Confituur Studio

Lijst met afkortingen

AHM – Archieven Hortamuseum
AML – Archives et Musée de la littérature
DC.UB – Documentatiecentrum urban brussels
GAE – Gemeentelijke archieven Elsene
GAS – Gemeentelijke archieven Schaarbeek
GASG – Gemeentelijke archieven Sint-Gillis
KIK-IRPA – Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium / Institut royal du Patrimoine artistique
KMKG – Museum Kunst & Geschiedenis
KMSKB – Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België
MSB – Museum Stad Brussel - Broodhuis
SAB – Stadsarchief Brussel
SABAM – Vereniging voor auteurs – fotografen

ISSN

2034-5771

Wettelijk Depot

D/2024/6860/007

Alle teksten zijn vertaald uit het Frans.
Cette revue paraît également en Français sous le titre « Bruxelles Patrimoines ».

Ontwerper van de maquette

Polygraph'

Druk

db Group.be

Verspreiding

Cindy De Brandt, Ilse Weemaels.
bpeb@urban.brussels

Bedankingen

Jean Bériaux, Anne Carre, Philippe Charlier, Adrien Dominique, Alice Gérard, Abigaël Gillard, Sarah Herrensens, Isabelle Leroy, Marie-Pierre Mathy, Muriel Muret

Coördinatie publicaties

Cecilia Paredes

Verantwoordelijke uitgever

Sarah Lagrillière, adjunct directeur generaal, urban.brussels (Gewestelijke Overheidsdienst Brussel Stedenbouw en Erfgoed) Kunstberg 10-13, Brussel

De artikelen zijn gepubliceerd onder de verantwoordelijkheid van de auteurs. Alle rechten voor het reproduceren, vertalen of herwerken zijn voorbehouden.

Contact

Urban.brussels - Directie Kennis en Communicatie
Kunstberg 10-13, 1000 Brussel
www.urban.brussels
editions@urban.brussels

Herkomst van de foto's

Mochten er ondanks onze inspanningen om alle reproductierechten te betalen toch nog gerechtigden zijn die niet gecontacteerd werden, dan worden zij verzocht zich kenbaar te maken bij de Directie Cultureel Erfgoed van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Erfgoed Brussel reeds verschenen

001 - November 2011
Terug naar school

002 - Juni 2012
De Hallepoort

003-004 - September 2012
De kunst van het bouwen

005 - December 2012
Hôtel Dewez

Extra nummer 2013
Het erfgoed schrijft onze geschiedenis

006-007 - September 2013
Brussel, m'as-tu vu?

008 - November 2013
Industriële architectuur

009 - December 2013
Parken en tuinen

010 - April 2014
Jean-Baptiste Dewin

011-012 - September 2014
Geschiedenis en herinnering

013 - December 2014
Cultusgebouwen

014 - April 2015
Zoniënwoud

015-016 - September 2015
Ateliers, fabrieken en kantoren

017 - December 2015
Stadsarcheologie

018 - April 2016
De Gemeentehuizen

019-020 - September 2016
Stijlen gerecycleerd

021 - December 2016
Victor Besme

022 - April 2017
Art nouveau

023-024 - September 2017
Natuur in de stad

025 - December 2017
Conservatie op de steigers

026-027 - April 2018
Kunstenaarsateliers

028 - September 2018
Het Erfgoed, dat zijn wij!

Extra nummer - 2018
De restauratie van een uitzonderlijk decor

029 - December 2018
Historische Interieurs

030 - April 2019
Beton

031 - September 2019
Een plaats voor kunst

032 - December 2019
De straat anders bekeken

033 - Lente 2020
Lucht, warmte, licht

034 - Lente 2021
Kleuren en texturen

035 - Lente 2021
Georges Houtstont en de ornamentenkoorts van de Belle Époque

036 - Herfst 2022
Stadsgezichten

037 - Herfst 2024
Objecten en collecties

Alle artikelen kunnen geraadpleegd worden op www.erfgoed.brussels

urban.brussels zet resoluut in op de kennismaatschappij en wil met zijn publiek een moment van introspectie en expertise delen over de stedelijke thema's van vandaag. De pagina's van *Erfgoed Brussel* bieden het stedelijk erfgoed in al zijn diversiteit een forum voor open en pluralistische reflectie.

Het nummer *Objecten en collecties*, geeft een inkijk in de buitengewone rijkdom en diversiteit van het roerend erfgoed, aanwezig in het Brusselse gewest. Tien jaar geleden verwierf het Gewest de bevoegdheid over deze nieuwe materie. Tijd om stil te staan bij de uitdagingen voor het beheer, de conservatie en de waardering van dit bijzonder erfgoed, alsook bij de ambities voor de toekomst.

Sarah Lagrillière,
Adjunct directeur generaal

U

15 €

ISBN 978-2-87584-217-6